

عکس: اسپوتنیک

نقد و بررسی کتاب «فرهنگ سیاسی روسیه» با حضور عباس ملکی، محمدکاظم سجادیپور، جهانگیر کریمی و رقیه کرامتی نیا

روسیه دیگر ابرقدرت نیست

داود دشتانی
خبرنگار گروه دیپلماسی

روز دوشنبه دوم بهمن ماه رومانی و بررسی کتاب «فرهنگ سیاسی روسیه؛ خوانشی تاریخی در ریشه‌ها، روندها و کارکرد دولت» در مرکز مطالعات و بررسی‌های استراتژیک خاورمیانه برگزار شد. این مراسم به همت انتشارات نگارستان، اندیشه ناشرین اثر و با حضور عباس ملکی، معاون سابق وزارت امور خارجه و استاد دانشگاه صنعتی شریف، محمدکاظم سجادیپور، رئیس سابق مرکز مطالعات و وزارت امور خارجه و استاد بین الملل دانشکده وزارت امور خارجه و جهانگیر کریمی، دانشیار دانشگاه تهران و نویسنده کتاب و رقیه کرامتی نیا، دانشجوی دکتری مسائل روسیه در دانشگاه تهران و نویسنده کتاب برگزار شد.

روسیه رانمی شود فهمید

رقیه کرامتی نیا؛ ابتدا به شعر شاعر روسی در سده نوزده اشاره می‌کند که می‌گوید: «روسیه رانمی شود با عقل، با دلیل و برهان فهمید. روسیه رانمی‌شود با معیارهای عمومی سنجید، یک وضعیت خاصی برای روسیه حاکم است و روسیه را فقط می‌شود باور کرد» و این در رابطه با خیلی از پدیده‌هایی که در روسیه اتفاق می‌افتد و خیلی از تحولات مصداق دارد. خود روس‌ها هم این را به کار می‌برند و خیلی زیاد زان است، چرا که توضیح خیلی از موضوعات و مسائل در رابطه با روسیه است. روسیه حائز یکسری پیچیدگی‌هایی است و فرهنگ سیاسی روسیه هم از این امر مستثنی نیست و نمی‌شود براهی آن را توضیح داد.

دوستانی که کتاب را مطالعه می‌کنند حتماً به این نتیجه می‌رسند که عوامل متعدد زمینه‌ای، زمانه‌ای، ایجابی، ایجادمی، در شکل‌گیری فرهنگ سیاسی روسیه مؤثر بوده است. ما در این کتاب سعی کردیم به نموده‌ها و نمادهای فرهنگ سیاسی، بپردازیم. بعضی از نموده‌ها که مثل دولت‌گرایی، اقتدارگرایی، نمودگرایی، تمرکزگرایی، خیلی بارز هستند از طرف دیگر یکسری دوگانگی‌هایی را در جامعه روسیه می‌بینیم. در عین حال که جمع‌گرایی در این فرهنگ سیاسی حاکم است گرایش به فردگرایی هم وجود دارد. در عین حال که شما می‌بینید روسیه جامعه‌ای دولت‌گرا است اما هرگاه‌ای ما شاهد شورش و انقلاب علیه دولت هستیم. نمونه بارز آن هم همین اتفاقی است که در مورد شورش واکتور افیات. در روسیه مردم در عین حال که از دولت هراس دارند اما خواهان یک دولت قدرتمند هستند. همین الان طبق جدیدترین آمار نظرسنجی‌ای که از روس‌ها شده میزان اعتمادی که مردم روسیه به شخص ولادیمیر پوتین دارند ۷۸/۸ درصد اعلام کرده است. یک رقم قابل توجهی است برای یک کشوری که حداقل از سال ۲۰۱۴ به خاطر سیاست‌هایی که دولت اتخاذ کرده و روندی که در این کشور به وجود آمده، تحت تحریم‌های غرب است و به‌خصوص که الان به دوسالگی پس از

در فرهنگ یونانی که اروپایی‌ها خودشان را ادامه آن می‌دانند، مفهوم دوستی بر جسته است. المپیک براساس طراحی یونانی‌ها راه افتاده، روی مفهوم دوستی است. در دوستی دو فرد با هم رفیق‌اند؛ در یکسری از زمینه‌ها اشتراک دارند ولی هویت مستقل‌شان حفظ می‌شود و این را به سیاست تعمیم داد. گفت در اتحاد شوروی شما باید عاشق دولت باشی وگرنه خائنی. در غرب آنگلو ساکسون شما با یک دولت چهار سال قرارداد می‌بندی اگر تمایل داشتی این را تمدید می‌کنی. در دوره تزار حرف این استاد درست بود. دوره پسالشیوکی هم ما این مفهوم را می‌بینیم.

یکی از مواردی که در کتاب کم است مراجعه به لطیفه‌های عامه در اتحاد شوروی است چون آن لطیفه‌ها بازتاب فرهنگ سیاسی هستند و خودش یک دنیایی است. اما لطیفه‌ای بگویم که خیلی جالب است موقعی که گورباچف روی کار آمد وعده فضای باز و بازسازی سیاسی داد. یک عده گفتند به این کچل اعتماد نکنید، این کچل از این حرف‌ها زیاد می‌زند ولی پشت سرش یک موداری می‌آید پدر ما را درمی‌آورد. این لطیفه یک پاورقی تاریخی دارد. روس‌ها می‌گویند لنین کچل بود آمد گفت وضع مردم روسیه بد است و انقلاب بلشویکی راه افتاد و قدرت را گرفتند بعد نوبت به استالین رسید که مودار بود و پدر مردم را درآورد، بعد خروشچف که کچل بود آمد گفت استالین اشتباه کرده و اینها کارشان نادرست است، آن مطالبی که در کنگره ۲۲ حزب شوروی در سال ۱۹۵۶ بیان کرد، بعد گفتند یک موداری می‌آید پدر شما را درمی‌آورد. اتفاقاً نفر بعدی برژنف آمد که مودار بود و برژنف به استالین جدید معروف است. حالا گورباچف کچل آمد و نوبت به یلتسین که مودار بود و یلتسین هم سال ۱۹۹۳ پارلمان روسیه را به توپ بست و حدود ۱۹۰ نفر کشته شدند. این لطیفه چه می‌گوید؟ تداوم و تغییر در مسیر توضیح می‌دهد که در کتاب هم هست.

در ارزیابی کتاب می‌توان گفت این کتاب ادراک و فهم ما را نه فقط از فرهنگ سیاسی روسیه که از خود روسیه بالا می‌برد؛ چون کتاب منسجمی است و داده‌بنیاد و بسیار سلسله‌وار است؛ به‌ویژه از منزل چشم‌انداز تاریخی نگاه می‌کند و حرف اساسی اش این است که در درجه فرهنگ و فرهنگ سیاسی شما می‌توانید روسیه را بفهمید. اول می‌گوید روسیه دارای فرهنگ سیاسی خاص خودش است. کل کتاب دانش ما را به‌طور دقیق اضافه می‌کند.

مسئله چندلایه بودن فرهنگ سیاسی روسیه نیز نکته اساسی است. کتاب لایه‌ها را از لایه پیشامدرنیسم، تا دوره تأسیس روسیه جدید، از پیش لایه مغولی، لایه‌های کمونیستی، لایه مدرن، در قالب تداوم و تغییر برای ما تشریح می‌کند. به نظر من از جهت روشی که کتاب در نشان دادن این تداوم دارد، قابل تقدیر است، اما برجستگی کتاب در مورد محتوایش است؛ اولاً بسیار کتاب روانی است؛ فارسی بسیار خوبی، با کتش، بدون سکنه و بدون پیچیدگی دارد و این یک نکته برجسته کتاب است. نکته دیگر انسجام کتاب است هر چند تعداد سوال‌هایی که مطرح می‌کند زیاد است، یعنی حدود ۵ تا ۶ سوال مطرح می‌کند ولی کلاً در یک سوال کلان می‌گنجد و آن اینکه چگونه می‌شود با تاکید بر عنصر تداوم و تغییر فرهنگ سیاسی، روسیه را درک کرد.

نکته برجسته دیگر کتاب استفاده از منابع است. تقریباً از تمام منابع فارسی در مورد فرهنگ سیاسی استفاده شده است. از بسیاری از منابع روسی استفاده شده است. منابع انگلیسی و تسلطی که به استفاده از این منابع دارد کتاب را برجسته می‌کند؛ در کنار افزایش دانش ما نسبت به روسیه، این برجستگی باید مورد تقدیر قرار بگیرد.

جنبه‌هایی که برای بهتر شدن کتاب و پیشنهاد بهبود می‌توان اشاره کرد؛ اگر از چند نقشه در کتاب استفاده شده بود، بهتر بود. چون کتاب به پهنای روسیه و مخصوصاً به خرده فرهنگ‌های روسیه از قفقاز گرفته تا ولگا، اشاره می‌کند به تصویر کشاندن این تنوع به روشن‌تر شدن مطلب خیلی کمک می‌کند. از جنبه دیگری که می‌تواند بهتر شود خود موضوع فرهنگی سیاسی است هر چند که فصل یک بحثی در مورد فرهنگ سیاسی دارد ولی این چگونگی سنجش فرهنگ سیاسی و عملیاتی کردن اینکه با چه

جنگ روسیه و اوکراین نزدیک می‌شویم، شدیدترین تحریم‌ها در دو سال اخیر اعمال شده است. این را اضافه کنیم که شورش واکتورها امسال اتفاق افتاد و برخی از کارشناسان در زمان این شورش از اینکه نظام پوتینسیسم دچار آسیب جدی شده و به قهقرا می‌رود و این شورش یکی از بارقه‌های آن است اما حالا در همین شرایط می‌بینیم اعتماد به پوتین درصد بالایی دارد. حتی اگر یک بخشی از آن را داده‌سازی بدانیم، باز نمی‌توانیم محبوبیت پوتین را انکار کنیم. وقتی با خیلی از روس‌ها تعامل داریم می‌بینیم که باورشان به دولت قوی و قدرتمند وجود دارد.

روسیه چندلایه است

محمدکاظم سجادیپور؛ بحث من درباره اهمیت فهم روسیه است. اساساً در علوم اجتماعی دنبال فهمیدن پدیده‌ها هستیم. منتها خیلی از مسائل فهمیدن سخت است؛

به خاطر نگرش‌های پیشینی که وجود دارد نگرش‌هایش بعضاً اپیدئولوژیک و احساسی و روانی و خاطرات تاریخی است. الان برای عده‌ای تا از روسیه می‌گویند بلافاصله یک برداشت صرفاً تاریخی از حوادثی که در جریان جنگ‌های ایران و روس رقم خورد را بیان می‌کنند البته آن حوادث برای ما خیلی مهم و سرنوشت‌ساز بوده، اهمیت آنها را نمی‌خواهیم نادیده بگیریم ولی باید در نظر داشت با صرف نگاه چند حادثه نمی‌توانیم پدیده‌ای به عنوان روسیه را بشناسیم

از سوی دیگر گرایش طرفداری هم وجود دارد. یکسری هستند که طرفدار روسیه هستند و معتقدند روس‌ها هر کاری که انجام می‌دهند، درست است. حالا دوره‌ای که اتحاد شوروی بود عده‌ای طرفدار شوروی بودند. یک دوستی داشتیم طرفدار حزب توده و شوروی بود، به او گفتیم که شوروی اشتباه کرد افغانستان را اشغال کرد. با همین جمله رابطه دوستانه‌اش را تا زمان فروپاشی شوروی با من قطع کرد. سسی سال بعد در کانادا او را دیدم. پرسیدم آن بحث‌ها چه شد؟ گفت پوکید! اول شد! یعنی زنجیره فکر پیشینه فهم تولید نمی‌کند. هم به عنوان دانشجوی علوم اجتماعی وهم به عنوان کشوری که بخواهی با روسیه سروکار داشته باشی، باید یک فهم دقیق تر و فنی‌تری از روسیه به دست بیآوریم و من فکر می‌کنم این کتاب در این رابطه بسیار حائز اهمیت است. به‌ویژه آن چیزی که برای من خیلی جذاب است، مسئله تولید داخلی بودن این کتاب است. یعنی دانش بومی است و از این جهت انتشارات نگارستان اندیشه قابل تقدیر است نه فقط این کتاب بلکه مجموعه کتاب‌های این انتشارات که عمدتاً به درک ما از جهان کمک می‌کند و جهان روسیه یکی از آنهاست. اقتدارگرایی در روسیه حتی قبل از دوران مدرن یک سنت است. در دوره جوانی یک درس سیاست داخلی روسیه داشتیم، یکی از کلاس‌های درس در مورد فهم روسیه بود که استاد می‌گفت دعوی ما بر سر عشق و دوستی است. می‌خواست اتحاد با شوروی و اتحاد با غرب را مقایسه کند می‌گفت روسیه وارث شوروی رومی و تمدن و ادبیات رومی است. فرهنگ رومی بر آن مسلط است. در فرهنگ روم عشق برجسته است و عشق یگانگی دارد و شما نمی‌توانید هم‌زمان عاشق دو نفر باشید. یگانگی یعنی شما، با عاشقی یا خائن.